

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם רחל רוטנברג-ביסו, חולתה
תאריך: 23.4.2000
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: גב' רוטנברג, אני מבקש שבתחילת הראיון תספרי על בית אבא. אני מבין שהוא היה בדמשק.

במה אבא עסק, במה המשפחה, כמה ילדים, כל מה שכרוך בזה. איפה גרתם?

רחל רוטנברג-ביסו: אנחנו גרנו בשכונה יהודית בדמשק, שכונה גדולה יחסית. היה לנו בית של שלוש קומות שלנו, של אבא שלי שהוא ירש מהסבא בוודאי, מאבא שלו. היתה שם משפחה נחמדה. היו לאבא כמה ילדים. אמא נפטרה צעירה מאוד אחרי לידה. היה לה משהו בלב, היא לא החזיקה מעמד ונפטרה.

אבא נשאר לבד כמה זמן, היה מאוד קשה כי היינו ילדים קטנים.

ש: במה אבא עסק? באיזה מקצוע?

ת: בקומה הראשונה למטה מתחת לבית היתה לנו חנות מכולת גדולה עם מחסנים. הוא ייבא ביצים וסידר אותם עם סיד כי אז לא היו מקררים. היה שולח לחנויות. הוא היה מייבא ביצים, היה מכין בארגזים והיה שולח לכל, לא רק ליהודים אלא גם מחוץ לשכונה, לעסקים אחרים של המקום, ערבים או נוצרים שהיו בקשר איתו.

ש: מה זה ביסו, שם המשפחה? מה זה אומר?

ת: אני שאלתי פעם את אבא שלי מנין אנחנו בעצם. הוא אמר שהסבא מלפני כמה מאות שנים, זאת אומרת מיציאת הספרדים מספרד, אנחנו יצאנו מספרד. הסבים אמרו לאבא שלי שאנחנו מספרד. אז היה שמנו מרגלית או משהו כזה. אבל אחד הסבים היה ביסו. ביסו זה יבוס, אחד סקרן שמסתכל על כל דבר, מציץ. עשו מזה ביסו. זה כאילו אני מצווה עליך להסתכל, להביט, להציץ כאילו.

ש: מאיזו משפחה הגיעה האמא?

ת: סרייה. היא גם כן מדמשק. היתה משפחה מכובדת ונחמדה. היו שם כמה אחים. אמא לצערי, אני לא הכרתי אותה. הייתי בת שש, אבל לא זוכרת. גם לא היתה תמונה, אני לא יודעת איך היא נראית.

ש: מה היו השמות של אבא ואמא ז"ל.

ת: דוד ואסתר ביסו.

ש: מתי את נולדת?

ת: 1927. בינואר.

ש: אני מבין שאת למדת באליאנס?

ת: לא, באנגלי. הייתי תלמידה, אף אחד לא משבח את עצמו, אבל הייתי לפעמים מחליפה מורות בכיתות קטנות כשהן היו חולות. היו שולחים אותי. אתה מכיר את מסלטון רוזין, שושנה?
 ש: לא.

ת: היא לימדה ... היתה מורה לערבית. אותה כדאי לך [לראיין]. היא הכי ידענית. יודעת מאוד על יהודי דמשק.

ש: יפה. אני מבין שהיא צעירה ממך?

ת: לא, ההיפך, מבוגרת בשלוש שנים.

ש: אז את מגיעה לשלב שבו?

ת: למדתי בבית הספר והלכתי לתנועת החלוץ.

ש: החלוץ או החלוץ הצעיר?

ת: החלוץ. לשם היינו באים בלי ידיעת ההורים כי ההורים לא הסכימו. הם פחדו שאנחנו נברח לארץ.

אליהו כהן, שמעת עליו בוודאי, היה אחד המדריכים בסוריה. הוא גם סורי. הוא היה חבר חולתה.

ש: לאחר מכן. אבל אז הוא היה?

ת: לפני שהוא בא הוא נסע לשליחות לארגן עליה גדולה עם ילדים. הוא היה אחד המארגנים.

ש: אנחנו עוד נגיע לזה. בינתיים הוא היה אחד המדריכים. מי עוד היה מדריך שם בהחלוץ, את זוכרת?

ת: ממעוז חיים היה מנשקה הראל. הוא היום פרופ' בירושלים.

ש: בגאוגרפיה.

ת: לא יודעת אם בגאוגרפיה, אבל הוא היה מאוד פעיל שם. היתה רבקה'לה מקדמה. אני לא יודעת היום

אם היא עוד שם. היא היתה אחת המדריכות שם ששרה עם הילדים. אנחנו היינו די צעירים.

ש: עכשיו את מדברת איתי על שנות הארבעים?

ת: 42! אני עליתי ב-44!

ש: מי עוד היה מדריך? מהדמשקאים המקומיים.

ת: הם היו יותר פעילים בארגון ההדרכה. יאיר חילון, בטח שמעת עליו. אשתו וילדיו גרים ברמתיים. הוא

כבר נפטר לצערנו. ומשה ממרוד מהסוכנות. עבד הרבה שנים בסוכנות. הוא לא היה זה שלימד אותנו

עברית או סיפר על החלוץ. את זה אליהו כהן עשה. היו עוד כל מיני צעירים אחרים. לוזיה. כבר איננו,

נפטר. בטח שמעת.

ש: מנחם.

ת: מנחם מאפיקים גם כן כבר איננו, אבל היה לו אח צעיר.

ש: דוד? נסים?

ת: יצחק. אבל הוא נפטר.

ש: אח צעיר הוא היה?

ת: בין [האחים] הצעירים של לוזיה. איזק קראו לו.

ש: כשהוא עלה איפה הוא התיישב?

ת: לא בקיבוץ. היה לו ענין עם הריאות, שחפת.

ש: הוא גר באזור המרכז?

ת: כן. הוא היה אחר כך מנהל כללי של בי"ח מאיר. שם עשו לו את הטיפולים לשחפת וזריקות. לאט לאט

נתנו לו קצת עבודה, הוא התקדם ונהיה המנהל הכללי של כל עניני בית החולים, מחוץ לבריאות.

ש: אני מבין שהיתה לכם פעילות בחלוץ. הייתם נפגשים.

ת: שרים. רבקה'לה היתה שרה איתנו. טיולים היו. למדנו עברית. את האל"ף-בי"ת הראשון למדתי במועדון, בחלוץ. לימדו אותנו ריקודים. היתה פעילות טובה. אף פעם לא סיפרו למשפחה כי אבא לא הסכים שאני אלך לשם. הוא פחד שנברח לארץ-ישראל.

ש: ספרי לי בבקשה איך קרה שבכל זאת עברת ארצה? מה היו הנסיבות?

ת: היו לנו הרבה דיבורים אפשר להגיד, שיחות, לא הרצאות, שהולכים לסגור את השערים של ארץ-ישראל ועוד מעט לא נוכל להיכנס יותר והערבים ישתלטו שם על הדברים ושנאנחנו רוצים לגרש את האנגלים. זה היה כבר בשלב, התקדם ל-44'. [אמרנו לנו] שאם לא ניסע עכשיו כבר לא נוכל להיכנס. על הקיבוץ סיפרו לנו הרבה. אליהו היה חבר קיבוץ חולתה. הוא נסע בחזרה לשליחות בדמשק ושם הוא הכיר את אשתו והביא אותה הנה. [סיפרו] על חיי הקיבוץ וכמה זה חשוב שנגאל את הגבולות של ארץ-ישראל. כל הדברים האלה היפים על הארץ. באתי לאבא ואמרתי לו – מאוד יפה מה שרוצים לעשות, רוצים לקחת המון ילדים כדי שההורים, אתה בוודאי תבוא אחריי עם האחיות שלי.

ש: הייתן רק אחיות בבית?

ת: לא. היה אח אבל הוא כבר היה נשוי, ברשות עצמו. [אבא] לא הסכים. אמר לי שבשום אופן.

ש: למה הוא לא הסכים?

ת: הוא לא רצה שיקחו לו את הילדים שלו. הוא ידע שהוא לא כל כך מהר יוותר על כל מה שיש לנו. היה לו הרבה מה להפסיד. הוא לא יכל למכור ולעזוב. לא היתה גם סיבה. היה לו טוב. הוא לא חשב לבוא הנה. יום אחד החלטנו בתנועה, התארגנו ודיברנו שידריכו אותנו, בלי רשות. אני הסכמתי. אמרתי שאני רוצה כי כל פעם שניסיתי לקבל רשות הוא לא נתן לי. הוא אמר לי בשום אופן. לא הסכים.

ש: והאמא?

ת: לא היתה לי אמא. היתה לי אמא חורגת אז לא דיברתי איתה על זה. בסוף החלטתי בעצמי. הייתי צעירה. עוד לא הייתי בת 17.

ש: את היית הבת היחידה מהמשפחה שהחליטה לברוח...?

ת: לא. אנחנו היינו כמה ילדים. אחרי שאמא שלי נפטרה, אחות אחת שלי היתה לה תאונה בפסח, ניקחה את החלונות ונפלה מקומה שניה. היו לנו חנויות למטה ומחסנים, העבודה של אבא. בקומה השניה גרנו ובקומה השלישית, כשאבא התחתן עם אשה אחרת, הוא השתדל שהוא יהיה בחדר למעלה. היו שני חדרים בקומה השלישית. בזמן שהיא ניקחה היא עפה למטה ואבא ... אותה למטה, נהרגה במקום. היה לו בן גם כן, בן 17 או 18, יותר גדול ממני, קיבל דלקת ריאות ונפטר. היו לו כמה מכות קשות. אמא היתה אשה צעירה בת 34 כשמתה. היה לי אח נשוי ועוד שתי אחיות קטנות ממני בבית.

ש: השמות שלהן?

ת: חמדה, נפטרה לפני כמה שנים. יש לה משפחה בתל-אביב. היא עלתה ארצה שנה או שנתיים אחריי.

ש: האחות האחרת?

ת: לא נתנו אותה יותר. היא נשארה עם האבא. הוא אמר לה שהיא לא תיסע. אחרי המון זמן, בשנת '50 או '52 היא נסעה. היום יש לה משפחה. היא נשואה לרפאל ארזי, זה שאמרתי לך שהוא פעיל בארגון של עולי סוריה שנותנים את המילגות.

ש: הוא גר בתל-אביב?

ת: כן. ביד אליהו.

ש: אוקיי, אנחנו נגיע יותר מאוחר לאחים, רק את קודם הזכרת את אשתו של אליהו כהן. מה השם שלה?
ת: אלגרה פרץ.

ש: היא היה כאן חברה בחולתה?

ת: לא חברה אבל היא חיה פה כל החיים שלה. היא התחתנה עם אליהו והיא לא אהבה את הקיבוץ, אבל מכיוון שאליהו היה חבר קיבוץ נאמן, מזכיר, פעיל, אז היא נשארה כאן בגללו.

ש: אוקיי, עכשיו נחזור אליך. יום בהיר אחד מישהו מודיע לך שהלילה יוצאים או משהו כזה.

ת: הודיעו לנו יום לפני זה שנכין את עצמנו. מה עשיתי? אמרתי לאמא החורגת שלי שאני צריכה מזוודה. שאלה למה, אמרתי שאני צריכה לתת לחברה אחת שנוסעת לאיזה מקום ואין לה מזוודה. אמרה – למה לא? תתני לה, היא תחזיר לנו, מה הבעיה. היתה לנו מזוודה גדולה כזאת. לאט לאט, כשלא היה מישהו בבית, אירגנתי כמה דברים שם. תנ"ך, כמה ספרים, תמונות וקצת בגדים. באה חברה שלי, אמרתי לה – את לא רוצה לקחת את המזוודה שביקשת ממני? היא אמרה כן. אמרתי לה – הנה היא מוכנה, תקחי אותה. אז היא הוציאה לי את הדברים ומסרה אותה לאן שצריך. האמא החורגת שלי חשבה שאני נותנת לה בהשאלה מזוודה ריקה. אני מילאתי אותה ונתתי אותה. כל היום הייתי מאד מצוברחת ובכיתי. אבא שאל מה קרה ולמה אני לא אוכלת. אנחנו אכלנו תמיד ארוחת צהריים בערב כל המשפחה. – למה שלא תאכלי? – אני לא מרגישה טוב. וכל הזמן בכיתי כי ידעתי שאני הולכת ולא חוזרת. כתבתי מכתב, שמתי מתחת לכרית במיטה שלי. נישקתי את האחיות ואמרתי שלא יעזו לספר אף מילה – הנה המכתב מתחת לכרית, ורק אחרי כמה שעות או למחרת תגידו שרחל לא חזרה, או שאבא ירגיש. טוב, אני יצאתי מהבית בערך בשבע, שמונה בערב ולא חזרתי.

ש: לאן אמרו לכם להגיע?

ת: לאיזה מקום להתאסף שם. לשם הגיע אוטו ומילאו אותו בנו.

ש: משאית?

ת: משאית. זה היה של האנגלים. הנהג היה יהודי מארץ-ישראל.

ש: חיל בריטי? משאית של הצבא הבריטי?

ת: כן. לא בדקו אותו. נפרדו מאיתנו. כהן לא נסע איתנו אבל כולם, כל המדריכים היו ואיחלו הצלחה ויצאנו.

ש: מי היו המדריכים שם שליוו אתכם?

ת: אלה שממעוז[-חיים]. כולם נפרדו מאיתנו אבל אף אחד לא נסע. היה להם אסור לנסוע. היה מדריך אחד שאנחנו חשבנו אותו ערבי. היה שמן כזה עם שפם כזה גדול.

ש: עקיבא פיינשטיין.

ת: עקיבא. רק איתו הסכים אליהו שאנחנו ניסע כי הוא היה בטוח. כל המדריכים שהעבירו נתפסו. אלה שחצו את הגבול פה מהחולה או ממטולה היו נתפסים על ידי הז'נדרמים הצרפתים.

ש: כשלקחו אתכם, העמיסו אתכם על המשאית, רשמו שמות או משהו?

ת: לא זוכרת. אני חושבת שלהם היתה רשימה.

ש: מי זה להם? למדריכים?

ת: לא. למארגנים של ההברחה. למשל יאיר חילו ז"ל, היתה לו חנות באל-מרג'ה, הכיכר הגדולה הלאומית בדמשק, יש שם פסל. שם היתה לו חנות. מאחורי החנות היה איזה מקום ששם התאספו בשביל לנסוע, להתארגן. הגיעה משאית, מיד התמלאה. היו גם מבוגרים וילדים, תינוקות שהחזיקו אותם על הידיים, וצ'יק נסענו. הגענו לביירות.

ש: רק כדי לוודא, אל-מרג'ה זה המקום שבו תלו אחר כך את אלי כהן?

ת: כן.

ש: הבנתי.

ת: כשהגענו לביירות, קצת מחוץ לביירות היתה מסעדה בודדה. כנראה ששם הבורחים

ש: ליד החוף או משהו?

ת: לא זוכרת. אני זוכרת מקום מבודד. היתה מסעדה, לא משהו מיוחד אלא פשוט. הכינו לנו אוכל שם. לבנה וכל הדברים הרגילים.

ש: לכל הקבוצה הזאת שהיתה במשאית?

ת: האכילו את כל הקבוצה.

ש: כמה הייתם?

ת: היה אוטו מלא. אולי 40, 50. היו זקנים, היו צעירים, היו גם ילדים ותינוקות שהיתה בעיה להשקיט אותם. טיפלו בנו. אני לא ידעתי מי זה עקיבא פיינשטיין. לא הכרתי אותו. הוא טיפל בנו. סחב ילדים על הכתפיים. איזה בן אדם.

ש: לאחר מכן, בדרך?

ת: כן. אני חשבתי שהוא ערבי. לא הכרתי אותו. היה אסור לנו לדעת מיהו. באיזשהו מקום שהובילו אותנו ירדנו והתחלנו ללכת. הלכנו איזה ארבע שעות בטח. באמצע גילו אותנו, הכלבים יצאו לתפוס אותנו. שם היתה משטרה גדולה מאוד בין לבנון לישראל.

ש: על הגבול.

ת: לפני זה עוד. לפני שהתקרבו לגבול. אז גילו אותנו. ראינו המון צבא, המון משטרה. הסתדרו לתפוס אותנו.

ש: מה שנקרא הז'נדרמריה

ת: הלבנונית. הצליחו להבריח אותנו. המדריך כנראה הודיע לישראל שאנחנו כבר מתקדמים ברגל. התקרבו למטולה והפלמ"ח הגיע לשם. לא נתנו לנו אפילו לנשום. לקחו אותנו עם הידיים ושמנו, הביאו איתם ג'יפים כאלה לקחת אותנו ולהחזיר אותנו.

ש: הגעתם כמעט עד למטולה והגיעו כלי רכב ממשטרה. העמיסו אתכם על הרכב?

ת: כן. על הרכב ולקחו אותנו משם לכפר גלעדי.

ש: את אומרת שגילו אתכם. התחלתם ללכת מהר שלא יתפסו אתכם?

ת: כן. והצלחנו לעבור. עקיבא היה איתנו, אירגן את כל העניינים. היו לו עוזרים שם, אבל מהר הפלמ"ח הגיע. אחר כך אמרו לי אנשים שהשתתפו בזה שהם היו שם. חטפו ממש, לקחו ילדים בכוח, תפסו והכניסו. במהירות השטח היה ריק. הביאו אותנו לכפר גלעדי.

ש: איפה הייתם בכפר גלעדי?

ת: באיזשהו חדר אוכל נדמה לי. כן, חדר האוכל או משהו. היה כבר ארבע לפנות בוקר. הרפתנים שם הביאו חלב, חיממו לנו חלב ולחם עם ריבה אני זוכרת. ארוחה קלה בלילה כשקיבלו אותנו. לא ישנו כי זה כבר היה בוקר עד שאכלנו. בבוקר היו כבר ג'פים שלקחו אותנו מהר מהר משם לאיילת השחר.

ש: בשלב הזה כשאתם בכפר גלעדי רשמו את השמות שלכם או החליפו לכם בגדים או אמרו לכם לתת להם את כל התעודות המזהות, דברים כאלה?

ת: לא. אמרו לנו רק שמי שיש לו דברים, קישוטים או דברים בולטים תוצרת חוץ, כלומר לא ישראלים, כדאי לשמור.

ש: להחביא.

ת: לא ללכת עם עגילים, לא ללכת עם האודם. אם יבואו לחפש ויתפסו אותנו שלא ידעו שאנחנו תוצרת חוץ, שברחנו.

ש: הגעתם לאיילת השחר.

ת: היו שם אהלים וסידרו אותנו לישון שם. חברי איילת השחר קיבלו אותנו מאוד יפה והביאו לנו אוכל וטיפלו בנו.

ש: כשאת זוכרת את האהלים, זה היה מין מחנה כזה של אהלים או אהלים בודדים?

ת: היו הרבה עולים. אני לא זוכרת אם אלה היו עולים שלנו או עולים מלפני זה, כי בדרדרה פה מעלינו הביאו הרבה. זה היה מוסא יבו, אתה בטח מכיר את השם הזה. זה היה כאילו שייך לחולתה ... שמירה ... . היו מוסא ושלמה ג'עמור ז"ל שנפל במלחמת העצמאות. היה חבר חולתה.

ש: גם כן דמשקאי?

ת: כן.

ש: גם הוא עסק בהעברות?

ת: כן, הוא הבריח. ישב בבית סהר גם. מוסא אני לא יודעת אם הוא ישב בבית סהר. הוא אמר לך?

ש: אני לא זוכר שהוא דיבר על זה.

ת: הוא גם כן הבריח ילדים מדרדרה.

ש: באיילת השחר, במאהל הזה...

ת: לא נשארנו הרבה.

ש: אני מתאר לעצמי, אבל השאלה שלי היא איפה זה היה? קרוב לירדן יותר?

ת: תראה, אני באתי מסוריה. העולם לגמרי היה מוזר אפשר להגיד. אני לא ידעתי מה זה קיבוץ, לא ידעתי מה זה חברה שיתופית שחיים ביחד. גם כשאתה בא בלילה לאהלים אתה לא הולך להסתכל לדעת מי גר פה ואיפה שמו אותך.

ש: אבל במשך היום לא הסתובבתם?

ת: לא. לא היו מעוניינים כי לא היו לנו תעודות זהות בכלל. אחר כך סידרו לנו תעודות זהות.

ש: באיילת השחר?

ת: כן. שאלו לאן אנחנו רוצים, לאיפה אנחנו רוצים [ללכת] לגור, אם יש לנו משפחה.

ש: רגע, זאת נקודה מעניינת מבחינתי אז תרשי לי, אני רוצה ככה לאט לאט. הגעתם לאיילת השחר,

ישנתם באהלים, נתנו לכם לאכול. הביאו לכם את האוכל לאהלים?

ת: מהמשק, כן. לא הלכנו.

ש: לא הלכתם לחדר אוכל. הביאו לכם את האוכל. אני מבין שהאוכל היה ...

ת: לא אהבו כל כך את האוכל של הקיבוץ.

ש: כי הוא היה מה? למה לא אהבו?

ת: מפני שזה היה אוכל אחר. זה לא היה אוכל סורי. זה היה אוכל אשכנזי.

ש: אז בשלב הזה כשאתם נמצאים כבר ביום

ת: לא נשארנו הרבה. יום, יומיים וכבר לקחו אותנו משם.

ש: אבל בשלב הזה שאתם עדיין שם באיילת השחר, מישהו בא אליכם ועשה לכם רישום? נתנו לכם

תעודות זהות? את אמרת עכשיו ...

ת: כן. נתנו לנו איזו תעודה כדי להראות אם אנחנו נתפסים, בראש פנה הלא היתה נקודה של האנגלים.

הם ישבו במשטרת ראש פנה. היום היא קיימת עוד. אבל מה עשו? העבירו אותנו מאחורי המשטרה.

ש: ברגל?

ת: עברנו ברגל. הורידו אותנו והיה מי שנסע לכיוון חיפה. אני נסעתי לכיוון חולתה כי אליהו היה

המדריך. הוא אמר לי לנסוע לקיבוץ, שיהיה לי טוב. גם אלגרה אשתו היתה איתנו. הם עוד לא התחתנו.

היא רק באה לראות מה זה קיבוץ אז היא באה איתנו. ככה הגעתי לחולתה.

ש: מאיילת השחר מיד לחולתה?

ת: כן. לא הייתי צריכה תעודות, שום דבר. שאלו אם מישהו רוצה לחולתה. אמרתי שאני. אז לקחו אותי

לשם עם אלגרה ועוד אחת, פולין לטי. אתה בטח לא מכיר אותה.

ש: מוכר לי שם המשפחה הזה. אז שלושתכן לחולתה?

ת: לחולתה. באנו לחולתה.

ש: אני מבין שאליהו כהן כבר בדמשק אמר לכם או שאל אנשים לאן הם רוצים?

ת: בטח. לכמונו, לגדולים יותר. אבל אלה [שהיו להם] משפחות ידעו שהם הולכים לתל-אביב, יש להם

בנים שם. אלה ששלחו בנים נגיד שנתיים או שלוש קודם, [הבנים] הסתדרו ושלחו להביא את אבא ואמא

שלהם.

ש: מה עשו עם הילדים היותר קטנים, בלי המשפחות?

ת: לקחו אותם לחיפה. בחיפה היה שם, אני לא יכולה להגיד לך מה, אבל משהו עם הנרייטה סאלד.

ש: עליית הנוער.

ת: עליית הנוער. היו לה עובדים שם והם חילקו למשקים את הילדים שלא היו להם, זאת אומרת שבאו

לבד. הלא אחרי זה הייתה עלייה של 3,000 ילד לארץ.

ש: 1,300, מסוריה. השאלה שלי היא, את אומרת שלהנרייטה סאלד היו עובדים בחיפה. איך קבעו לכל ילד לאן הוא ילך?

ת: זה אני לא יכולה להגיד לך. בעליית הנוער חילקו לפי הבנתם. אני לא עברתי באותו יום שבאתי לארץ, נשארתי בחולתה. אבל אחרי כמה זמן ביקשו אנשים דוברי ערבית, סורים, ושלחו אותי לשליחות הזאת.

ש: אוקיי, אנחנו עוד נגיע לזה, זו באמת נקודה חשובה. את עוד זוכרת את התאריך שבו עלית ארצה?

ת: כן. 9.8.1944. זה היה יום חמישי נדמה לי, בערב.

ש: בלילה?

ת: לפנות ערב. בשבע שמונה יצאתי מסוריה.

ש: אז הגעת הנה לחולתה עם שלוש הבנות האלה. מה עשית בחולתה? איך קיבלו אותך? ידעו ...

ת: הראשון שקיבל אותי היה מוסא יבו.

ש: אה, מוסא יבו קיבל? אז הוא ידע כבר.

ת: קיבל אותנו ועשה לנו ארוחת מושטים עם סלט עגבניות שלא נשכח לו, כי אחר כך האוכל לא היה לפי טעמנו.

ש: היתה לכם ארוחה כמו בבית כאילו.

ת: כן. הוא עמד מתחת לעץ גדול. המחנה לא היה פה באזור הזה. זה היה ליד אגם החולה. ליד הים. הוא

עמד מתחת לעץ אזדרכת גדול גדול, הוא הוציא ... והכין לנו. תמיד אני אומרת לו שאני זוכרת לו את

הארוחה היפה שהוא הכין לנו.

ש: אז מה קורה איתכם?

ת: אחרי יום יומיים שהתחלנו לעבוד, שלחו אותנו ...

ש: התחלתם לעבוד?

ת: כן. מה עושים בקיבוץ? עובדים.

ש: כן. אבל לפני זה צריך לשכן אתכם, לתת לכם בגדים.

ת: טוב, זה היה כל כך מעט אז. בתקופה הזאת הקיבוץ לא היה...

ש: אז איפה גרתי? בחברת נוער?

ת: אני גרתי בצריף.

ש: יחד עם?

ת: קודם גרנו שלוש הבנות ביחד.

ש: בצריף?

ת: כן. אחר כך במשך הזמן כשעוד הייתי רווקה גרתי גם עם בנים. גרו בנים ובנות. אבל בהתחלה הם

התחשבו בנו שלא רצינו את זה.

ש: אמרו לכן שאפשר לחיות גם עם בנים?

ת: אפשר איך שרוצים. אחר כך זה בא מאליו. אנחנו הכרנו את האנשים, היו חברים שלנו, טיפלו בנו.

ש: אני מתאר לעצמי. אבל זו נקודה מעניינת. את אומרת שבהתחלה אמרו לכם שאתם יכולים לחיות

בחדר עם בנים?

ת: לא. עם בנות. [שאלו] – איך אתן רוצות? אצלנו ישנים גם בנים וגם בנות, רווקים.

ש: באותו חדר.

ת: כן. אז אמרנו – לא, אנחנו רק עם בנות. שלושתנו רוצות להיות ביחד.

ש: דרך אגב, אז היית בת 17 בערך?

ת: עוד לא. ב-44' יצאתי משם ואני ילידת 27'.

ש: אוקיי, אז אתן מקבלות חדר, שלושתכן ביחד.

ת: כן, והיה קשה. הקליטה היתה קשה. הכל מוזר. למשל המקלחת היתה חלק בנים, באמצע מחיצה, ומהצד השני בנות. בנים לחוד ובנות לחוד. אבל אני למשל לא רציתי להתקלח עם שאר הבנות. חיכיתי לשעה שלא תהיה אף אחת והיינו הולכות, אנחנו שלושתנו. תמיד אמרו שהסוריות האלה מתביישות. הן הולכות לבד. לא רצינו להתקלח עם כל הבנות. גם עם האוכל היה קשה להסתדר.

ש: מה עשיתן כדי להתגבר על זה?

ת: חלק סבלנו וחלק היינו אוכלות פיתה או לחם עם זעתר או שמן. את הדברים האלה היינו הולכות לקנות, זיתים וזעתר, כדי להתגבר. לא אהבנו מה שהם אכלו.

ש: רגע, אני לא מבין. מה זאת אומרת הייתן הולכות לקנות. מאיפה היה לכן כסף?

ת: כשבאנו כנראה, אני חושבת ככה, לא זוכרת בדיוק, אבל נדמה לי שהיו לי כמה לירות חסכון ולקחתי אותן.

ש: כמה לירות סוריות?

ת: כן. אני לא זוכרת את זה בדיוק, אבל אני זוכרת שאלגרה הייתה תמיד אומרת לי – רחל, אני רעבה, תלכי ליסוד [המעלה] לקנות לי זעתר וזיתים שאני אוכל לאכול. ממש היה קשה. התנאים היו קשים בחולתה. היתה פה קדחת. נתנו כדורים לחיסון.

ש: כינין.

ת: כן. היית צריך להתלבש עם חולצה עם שרוול ארוך בערב ותמיד עם מכנסיים ארוכים שלא לקבל

ש: שלא יעקצו היתושים.

ת: היה קשה. אבל אנחנו אהבנו. אני אהבתי את המקום. הן לא כל כך. אלגרה סבלה נורא מזה. אחר כך היא חזרה לסוריה והתחתנה עם אליהו וחזרו בחזרה.

ש: כמה זמן הקושי הזה [נמשך] עד שהתחלתן להתרגל לחיים, לאוכל?

ת: לי היה בתור רווקה, אלגרה התחתנה, פולין התייאשה מחולתה, היא לא רצתה לחיות בקיבוץ. היה לה חבר בתל-אביב. הוא איננו היום. היא חיה בתל-אביב ביד אליהו.

ש: כמה זמן אחרי שהיא הגיעה הנה היא עזבה?

ת: מעט זמן. אולי חודש. כי היה לה חבר והיא רצתה לבנות משפחה. התחתנה בתל-אביב. אני נשארתי פה והמשכתי. הסתדרתי.

ש: אחרי כמה זמן הרגשת שאת משתלבת? שאין לך בעיה עם האוכל, עם הבנים-בנות?

ת: זה לקח, שנה ראשונה אני חושבת היה לי קשה.

ש: שנה שלמה?

ת: כן שנה ראשונה היה לי קשה. אחר כך בתור רווקה היו לי הרבה חברים וידידים. היה לי אחר כך חבר, לפני בעלי. אז היה לי יותר טוב. שלחו אותי הרבה לדוגמה לעין חרוד. טבנקין היה שם.

ש: להרצאות?

ת: לקורס כזה. סמינר. למדנו על ציונות, על יהדות, על הסוכנות. לא ידענו את כל זה.

ש: סוציאליזם.

ת: כן. הכל למדנו שם. טבנקין היה גם מרצה שם.

ש: דרך אגב, את ראית עוד הרבה סורים שנמצאים שם ושומעים את ההרצאות האלה מהמשקים?

ת: כן. אספו אותם, הזמינו. כן.

ש: היה כנס של ילדי סוריה?

ת: לאו דוקא. אני לא יודעת אם רק סורים היו שם. אבל למדו שם, באו מקיבוצים ולמדנו יחד בסמינר הזה.

ש: כמה זמן נמשך הסמינר הזה?

ת: אני חושבת שהייתי חודש, משהו כזה.

ש: מתי זה היה? אחרי כמה זמן שהגעת לחולתה?

ת: אני חושבת בשנת '45 או '46.

ש: אחרי שנה, שנה וחצי.

ת: כן. לא תיכף. עד שלמדתי קצת עברית.

ש: זהו, זו שאלה אחת שהעלת. איך הסתדרת בלי שפה?

ת: תראה, צעיר תופס יותר מהר מאשר מבוגר. מהר מאוד למדתי. אני גם באתי מבית ספר. הערבית קרובה מאוד לעברית. הרבה מילים בשינוי קטן מאוד אתה מבין מה זה. אז מהר מאוד התחלתי לקרוא. היו גם חברים בחולתה שהציעו עצמם ללמד אותי. לימדו אותי עברית. מהר מאד למדתי.

ש: נגעת בעוד נקודה אחת שרציתי לשאול. את הגעת ובעצם היית צעירה עדיין, בגיל בית ספר נניח. לא למדתם משהו? לא היו לכם קורסים לעברית, חשבון?

ת: כן, היו. מחברים, מהמקום. מי שידע יותר טוב עברית או מי ...

ש: אבל כיתות של ממש?

ת: לא היו.

ש: ישר לעבודה?

ת: לא. תראה, בשאר השעות שגמרנו לעבוד אז למדנו.

ש: השאלה היא האם למדתם במסגרת מובנית או שככה בא מישו?

ת: לא. [הרי] באו שתיים שלוש ואחת מהן עזבה, אז לא היו הרבה בנות סוריות. היו קוראים לנו "הסוריות", לי ולאגרה.

ש: עוד שאלה אחת – את הגעת אני מתאר לעצמי מבית מסורתי. הגעת הנה וראית את החיים במשק. זה

לא השפיע עליך? לא הייתה לך בעיה עם זה?

ת: לא היתה לי בעיה עם זה. משפחתי לא היתה אדוקה. שמרנו שבת, שמרנו אוכל כשר, אבל לא היינו פנאטיים. אבא הלך לבית הכנסת בשבת, ביום שישי. היה בית חם, בית יהודי. אבל סורים לא מדליקים נרות בשבת. מדליקים רק בחנוכה ובאזכרות, אבל לא מדליקים כל יום שישי. זה היה לי מוזר שאנשים היו מדליקים נרות על השולחן בשבת.

ש: זו נקודה מעניינת. ככה זה היה אצל כל היהודים בדמשק? ביום שישי לא הדליקו נרות?

ת: לא יודעת. במשפחה שלי, הדודים וזה, אף פעם לא ראיתי נרות על השולחן. בחנוכה כן. ביום אזכרה של מישהו שאתה לא הולך לבית קברות או כן הולכים, נשים לא הולכות לבית הקברות שם. לא היו מדליקים נרות, רק באזכרות.

ש: זאת אומרת העניין המסורתי

ת: פה בחולתה לא שאלתי אף פעם אם זה כשר או לא כשר. אבל בהחלט נורמלי. לא עשו דברים נגד הדת פה. היום אפילו קונים בשר כשר ...

ש: היום כן אני מבין. אבל אז, למשל העניין שהיו צריכים לעבוד בתורנויות בשבת. לא נראה לך מוזר? את הסכמת לעבוד בשבת אם היתה לך תורנות?

ת: לא חושבת שעבדתי בשבת. לא זוכרת. אני עבדתי עם ילדים. אולי תורנות עשיתי פעם בשבת בבית הילדים, אצל הילדים. כי אז הילדים לא היו אצל ההורים. היום הילדים משבע בבוקר רק הם הולכים למעון. כמו בעיר.

ש: והם חיים אצל ההורים.

ת: הם ישנים אצל ההורים ואוכלים ארוחת ערב.

ש: היום. אבל אז היה בית ילדים?

ת: אז היה בית ילדים. יכול להיות שתורנות כן, אתה צודק. יכול להיות שבשבת כן.

ש: וזה לא הפריע לך?

ת: לא. אני אהבתי את המקום הזה. בעיני צעיר, זה מאוד מצא חן בעיניי. קודם כל אגם החולה זה היה משהו, חלום. שנית, אחרי שנה אולי היה לי חבר, ידיד. לא חבר כמו שבארץ, לגור איתו. היה לי מוסר. תמיד אני מספרת, הנכדות [שואלות] – איך היה לך חבר ואף פעם לא הלכת לישון איתו? אמרתי – לא, בשום אופן לא. הוריי גידלו אותי שרק כשמתחננים חיים יחד.

ש: הורייך הרגילו אותך.

ת: כן. אין דבר כזה שגרים עם גבר בסוריה בלי חתונה. והמקום היה מלא צעירים. לא היו משפחות. בערבים שרו, יצאו לאגם לשוט, ישבנו על יד חוף החולה. היו דברים יפים. רווקים מסתדרים. היו שמחים בזה.

ש: בסדר. עכשיו נתקדם קצת. את נשארת בחולתה. אחרי כמה זמן אני מבין שהתחתנת.

ת: בספטמבר '47.

ש: מי היה אישך?

ת: הוא היה מעליית הנוער שיצאה מהתנועה באוסטריה. הוא יצא ב-38'. ההורים שלו שלחו אותו בגלל היטלר שנכנס לאוסטריה. גם את אחותו. הם היו שני ילדים. אחותו קודם יצאה. שלחו אותם מהר כי גם אייכמן כבר היה בתוך אוסטריה. נפרדו מהם וההורים נשארו שם.

ש: אז הם באו הנה והוא היה בעליית הנוער?

ת: הוא היה בעליית הנוער והלך לקיבוץ גבת. היה בקיבוץ גבת שלוש שנים בקבוצה גדולה שבאה אחר כך לחולתה להשלים את הקיבוץ.

ש: ואתם מכירים ומתחתנים. משפחה וחיים רגילים.

ת: כן.

ש: מתי קרה שאת פתאום מוצאת את עצמך עוסקת בקליטה של נוער או עובדת בעלייה של נוער? ספרי לי בדיוק איך בכלל הגעת לזה.

ת: פנו לקיבוץ חולתה ורצו דוברי ערבית שיעזרו כי הגיעו המוני ילדים.

ש: על אילו שנים את מדברת איתי עכשיו?

ת: '46.

ש: זאת אומרת עוד לא היית נשואה.

ת: לא. כמובן שהגיעו אלי ואמרו לי שהם רוצים לשלוח אותי למקום שמקבלים בו עולים, ילדים קטנים, שאין מי שיטפל בהם.

ש: מי בא אליך? מטעם מי?

ת: לא יודעת להגיד לך. לא זוכרת עד כדי כך. אני חושבת שמהסוכנות.

ש: מעליית הנוער?

ת: כן. מהעיר, לא מתוכנו מחולתה. אמרו שרחל ביסו פה ואולי היא תוכל לעזור שם. אלגרה לא היתה, היא היתה נשואה כבר. לא נסעה. אני הגעתי. שלחו אותי לקיבוץ אלונים. שם קיבלו את הילדים. היו להם המוני ילדים. את מי אני זוכרת? את אסתר חילוואני.

ש: שטיינגולד-חילוואני.

ת: כן. בדמשק היה שמה חילוואני.

ש: איך את זוכרת? מה היא היתה שם?

ת: היא הייתה מדריכה. טיפלנו בהם, קילחנו אותם אני זוכרת. היו חלק שבאו מעיראק. היו להם מלא כינים שהיינו עושים טיפולים. היינו לוקחים אותם לאכול ולהשכיב אותם לישון. אלה היו ילדים כאלה.

ש: בני כמה פחות או יותר? מה היה טווח הגילאים?

ת: מגיל ארבע חמש שלחו ילדים.

ש: גיל ארבע חמש?

ת: זה היה מאוד קשה. אני לא הייתי הרבה זמן. אולי שנה הייתי.

ש: שנה שלמה היית שם?

ת: משהו כזה. אני חליתי שם. מצאתי את עצמי בבית החולים. מתברר שהיתה לי דלקת ריאות. הביאו אותי לרמב"ם ואני לא זוכרת כלום. היה לי חום מעל 40. קראו מחולתה למישהו שיבוא ויהיה לידי. הביאו אותי לבית החולים ויותר לא חזרתי לשם.

ש: בואי נישאר בתקופה שאת באלונים. זה היה בתוך הקיבוץ?

ת: כן. הקיבוץ דאג להם מבחינת מקלחות למשל. היו מספרים גדולים מאוד של ילדים.

ש: זה היה מחנה גדול?

ת: כן.

ש: מחנה של מה זה היה?

ת: אני לא יודעת. לא יכולה לזכור.

ש: אהלים? צריפים?

ת: צריפים עד כמה שזכור לי. גם אלונים נתנה אנשים. היה צריך הרבה אנשים לטפל בהם.

ש: גם חברי הקיבוץ וגם מהסוכנות מעליית הנוער?

ת: כן. היו באים לבקר שם. היה לנו קשר. שלחו דברים, בגדים, כל מיני.

ש: מי שלח?

ת: מהעיר. אני חושבת שעליית הנוער דאגה לזה.

ש: את ראית שם פעילים דמשקאים?

ת: לא זוכרת. יכול להיות שהיו. לא זוכרת.

ש: את זוכרת שהגיעו לשם הנס בייט או הנרייטה סאלד?

ת: הנרייטה סאלד היתה שם פעם ושוחחנו איתה, את זה אני זוכרת.

ש: היתה לכם שיחה עם המדריכות?

ת: עם מנהלת עליית הנוער שהיא היתה.

ש: היא שוחחה איתכם אני מבין.

ת: כן. היא באה לשאול מה חסר לנו, מה צריך.

ש: את זוכרת את היום בו התחלת את העבודה באלונים?

ת: לא.

ש: בכל אופן כשאת הגעת לשם זה כבר היה מחנה שעבד ופעל.

ת: כן. היו המון ילדים. אסתר גם היתה שם. היא היתה מאוד, אותה כדאי לך להכיר.

ש: כן, אני אראיין אותה, בסדר.

ת: היא גרה בירושלים.

ש: כן. אני מבין שאת היית שם שנה שלמה. מה היה התפקיד שלך? מה בעצם עשית?

ת: הייתי מטפלת. דואגת לילדים שילכו לאכול, לישון. שמרנו על הילדים האלה עד שאירגנו קבוצות

למשקים. שלחו ילדים קטנים שהמשקים יאמצו אותם.

ש: מה הילדים קיבלו במשך הזמן שהם היו שם? מה עשו איתם?

ת: אני חושבת שהיו פעילויות. אני לא עסקתי בפעילויות. עסקתי בטיפול בהם. אחר כך היו באים, רושמים, ולוקחים כך וכך ילדים נגיד לקיבוץ גבת, כמו שיונה [בעלי] הלך פעם, אבל בצורה אחרת, הם באו מאוסטריה. אירגנו קבוצות ושלחו. אחותי שבאה אחרי שנה הגיעה לאשדות יעקב.

ש: גם עברה באלונים?

ת: לא. היא הגיעה גם כן נדמה לי ממטולה ואחר כך סידרו קבוצות של ילדים שהלכו מטעם עליית הנוער לאשדות יעקב. היא היתה שנתיים שלוש באשדות יעקב.

ש: היו להם שם מקלחות באלונים?

ת: כן. קיבלנו הכל. באמת היה

ש: זאת אומרת הקימו, בנו?

ת: כן. היה בסדר גמור. היו מקלחות, היה חדר אוכל שבאנו לאכול עם הילדים.

ש: חדר אוכל שלכם בלבד, של המחנה?

ת: של המחנה כן.

ש: רק של המחנה?

ת: כן. לא עם הקיבוץ ביחד.

ש: את אומרת שהיו לימודים או פעילויות?

ת: אני לא זוכרת.

ש: עוד נקודה אחת. מה היתה השיטה שבה מיינו את הילדים? איך זה היה?

ת: אנשי עליית הנוער באו ולפי גילאים כמובן. לא לקחו אחד בן עשר ואחד בן חמש עשרה. פנו למשקים שמי שרוצה שיכין. המשקים הכינו להם מקום לישון, בגדים. אבל הכסף בא מעליית הנוער.

ש: את ראית שם מקרים של ילדים שבוכים או שלא רוצים להיפרד מהאחים או האחיות היותר גדולים שלהם?

ת: לא ראיתי. היה להם טוב. אני זוכרת את אלונים שהיתה ממש רוח טובה שורה במחנה. היה ממש יפה. לולא הייתי חולה, שלקחו אותי

ש: היית ממשיכה.

ת: בהחלט הייתי ממשיכה.

ש: את דיברת קודם על כך שהיו מחלות.

ת: לא היו מחלות. היו כינים.

ש: רק כינים. גזזת לא היתה?

ת: אני לא יודעת. לא זוכרת.

ש: איך התגברתם על הענין הזה של כינים?

ת: הביאו לנו נפט עם שמן או משהו, עירבבו, והיינו מורחים אותם לכמה שעות, משאירים להם על הראש לכמה שעות, ואחר כך היינו מכניסים, שמנו מטפחות שלא נידבק. עבדנו עבודת פרך. אחד אחרי השני חפפנו, סירקנו, הוצאנו להם את הכינים.

ש: את הביצים, את הכינים.

ת: זו היתה עבודה, משהו.

ש: לכולם היו שמ כינים?

ת: לא. אמרתי תמיד שבסוריה לא ראיתי כינים, אז אמרו לי שהם מעיראק. היו מכל מיני מקומות. לא רק סורים היו שם.

ש: הסורים גם כן נדבקו?

ת: אני לא יודעת. אני לא יכולה להגיד לך. אני לא נדבקתי מהם.

ש: אני מתכוון לילדים הסורים. גם כן נדבקו?

ת: לא. אני לא זוכרת. אני זוכרת רק בודדים שהיו אומרים לי שאלה מעיראק. העלייה הסורית בארץ, זה כדאי לך לדעת, היא נקלטה בתוך עצמה. היא לא שנוררה כסף, היא לא בכתה שרוצה מיטות ותנאים. היא לא בכתה שלא היתה בלי עבודה כמה זמן. הם הסתדרו באופן בלתי רגיל. יש להם איזה חוש, משהו לא רגיל. לדוגמה אני אגיד לך שאח שלי מלבנון, אחרי שאני ברחתי...

ש: האח הנשוי שלך?

ת: כן. אין לי אחר.

ש: עבר להיות בלבנון?

ת: למה עבר ללבנון? כשנעלמו כל כך הרבה ילדים בסוריה בבת אחת, התעוררה הממשלה הסורית, באו לבית של אבא שלי ואמרו לו – אנחנו יודעים, הלשינו עליכם, יש לכם בת שברחה בלילה. הוא אמר להם – לא, אתם לא יודעים, כן יודעים. לקחו את אח שלי לבית הסהר. הוא היה גדול כבר. נשוי. היו לו שני ילדים. אז לקחו אותו לבית הסהר. אבא שלי, שהיו לו בן אחד וכמה בנות, נתן המון כסף בשביל לשחרר אותו. אז הוא אמר לו – הכי טוב שתלך לביירות.

ש: אבא אמר לו?

ת: כן. כדי שלא יהיה

ש: באיזו שנה הוא עבר?

ת: הוא עבר ב-45'. אני חושבת שהוא היה שם שנה. הוא ישב בבית הסהר ואבא שלי גם כן ישב בבית הסהר. שילמו הרבה כסף בשביל לשחרר אותם.

ש: ואח שלך עבר להתגורר עם המשפחה בביירות?

ת: כן. לקח את הדברים והסתלק בשקט. בביירות הוא חי המון שנים. נגיד מאז שהוא עבר ב-45' או 46', עד שהוא עלה ארצה ב-70'.

ש: איך הוא עלה?

ת: דרך תורכיה. בתורכיה הסוכנות קיבלה אותו עם הילדים. היו לו תשעה ילדים. כשהבנות גדלו ונהיו יפהפיות חיזרו שם אחריהן הנוצרים. אח שלי, שהיו לו שבע בנות ושני בנים, אמר שהוא ישלח שתיים כל פעם לישראל שהיהודים ירוויחו בחזרות יפות ולא שהנוצרים יזכו לזה. אז הוא לקח אותן והבריח אותן שתיים-שתיים.

ש: כשאת אומרת הבריח אני מבין שהיו אנשי סוכנות בלבנון?

ת: כן.

ש: את יודעת את זה בפירוש?

ת: היו שליחים, כן.

ש: בשנות השבעים היו שליחים בלבנון?

ת: משפחת קוסטיקה. שמעת עליהם?

ש: כן.

ת: אלה היו שלמה ויוסף.

ש: הם היו בלבנון בשנות השבעים?

ת: כן. הם עבדו שם.

ש: את בטוחה?

ת: לפני '70 אולי. אה שלי לא עלה דרכם. הבנות שלו עלו לפני זה.

ש: בשנות הששים?

ת: כן. הן התחתנו בארץ שתייהן. אחר כך הוא שלח עוד שתי בנות.

ש: את אמרת לי נקודה מעניינת כי אני מכיר אותם אישית את משפחת קוסטיקה. את אומרת לי שבשנות

הששים והשבעים הם היו בביירות?

ת: הם לא היו. הם לא טיפלו באח שלי. אבל הם היו בשליחות בשנות הששים.

ש: בשנות הששים הם היו בביירות?

ת: יוסף ושלמה.

ש: הם היו בביירות בשנות הששים? איך את יודעת?

ת: שלמה הוא החבר הכי טוב שלי, הוא ואשתו.

ש: הם היו כאן בחולתה קצת, נכון?

ת: חיו הרבה זמן.

ש: הוא סיפר לך שהוא היה בשנות הששים בביירות?

ת: אני לא זוכרת בדיוק, לא רוצה להגיד לך בטוח, אבל אני יכולה לשאול אותו. אתה יכול לשאול אותו

באיזו שנה. אולי חמישים ומשהו.

ש: בכל אופן לא בשנות הארבעים?

ת: לא. בשנות הארבעים שלמה עוד היה בשליחות בדמשק. היו שם עוד. שכחתי את השמות שלהם. היו

הרבה שליחים סורים שהיו חיים בתל-אביב ובאו לדמשק ועבדו עם הילדים.

ש: בשנות הארבעים.

ת: כן. אבל גם אחרי זה עוד נשארו שם שליחים.

ש: כן, בשנות הששים והשבעים.

ת: השבעים אני לא יודעת.

ש: אבל בשנות הששים.

ת: בשנות הששים אני חושבת זה גם נגמר.

ש: אז האח שלך יצר שם קשר עם אנשי הסוכנות בביירות ותמיד היה שולח את הילדים לתורכיה בטיסה אני מבין?

ת: אח שלי שלח פעמיים בנות בלעדיו. הוא נשאר עם ארבעה ילדים בביירות והתחיל למכור. לא מכר את הכל, לא הצליח. היה לו בית, היו לו תנאים טובים. בבלודאן היה לו בית קיץ. היה מצבו טוב. היתה לו חנות גדולה בביירות.

ש: למה?

ת: לצמר. וכל מיני. חנות מכובדת כזאת שיש בה הכל.

ש: אני מבין שגם הוא עלה דרך אנשי הסוכנות?

ת: הוא עלה משם בכוחות עצמו לתורכיה. בתורכיה באו אנשי הסוכנות שרצו לארגן אותו, לטפל בו. הם אמרו לו – איזה יופי, ארבעה ילדים. אז הוא אמר לאשתו, וזאת בדיחה – אם הם היו יודעים מה שאני שלחתי כבר. הם אמרו לו – אתה לא תשלם את הכרטיסים, אנחנו נשלם לך. הוא היה ציוני, ז"ל. אמר – כל זמן שיש לי כסף, תנו אותו לחיילי צה"ל.

ש: כן.

ת: משה ממרוד היה ידיד שלי. אחותו חברה טובה שלי. הוא שמע שאח שלי הגיע עם המשפחה אז הוא מהר אירגן אותי – רחל, תביאי אותו לסוכנות שאני אטפל בו קצת עד שיסתדרו. הבאתי את אח שלי, ישבנו לדבר עם משה ממרוד.

ש: משה ממרוד מהסוכנות. איפה זה היה? איפה היתה הסוכנות אז?

ת: בתל-אביב. לא זוכרת באיזה רחוב אבל בתל-אביב. אח שלי שמע מה שנותנים. [משה] אמר לו – אני אתן לך מיטות מהסוכנות, אני אתן לך שיהיה לכם זה וזה עד שתסתדרו, תקבלו קצת כסף, השתתפות בדוור. אח שלי שמע, יצא החוצה ואמר לי – רחל, תגידי למשה חבר שלך תודה רבה, אני לא נצרך. בן אדם שיש לו קצת כסף בבנק צריך להשתמש בו ואני לא נצרך.

ש: כן.

ת: הסורים יש להם כבוד. הם לא מושיטים יד. אני ניסיתי לשכנע אותו. משה עשה לי ככה, והוא בטח זוכר את זה – רחל, אח שלך לא יודע מה הוא מדבר. אמרתי לו – אני מכירה את אח שלי, הוא איש כבוד. הוא לא יקח גרוש, אין מה להתווכח איתו. – אבל להתחלה. – אח שלי מסודר, יש לו כסף, הוא לא יושיט יד, הוא לא יקח.

ש: כן.

ת: יצאנו משם ולא חזרנו. הוא הוציא מהכיס...

ש: הוא קנה לבד?

ת: קנה את הדירה יד שניה ופתח שם קיר כי הייתה לו משפחה גדולה.

ש: הסתדר בתל-אביב.

ת: הסתדר טוב. הוא היה כבר פנסיונר.

ש: הוא גם פתח חנות?

ת: לא. הוא ייבא צעצועים מהונג-קונג. ככה עשה בביירות. היו לו קשרים. הוא היה פנסיונר אבל עבד קצת.

ש: הילדים שלו פתחו את החנות?

ת: לא. הוא פתח והוא התעסק עם זה עד שהתבגר וסגר את זה.

ש: את סיפרת לי שהאח שלך, ששמו אלבר ביסו

ת: אלבר זה אברהם אבל תמיד קראו לו אלבר ביסו.

ש: הוא הגיע מביירות בכוחות עצמו לאיסטנבול בתורכיה.

ת: מתורכיה הוא נסע לישראל בכוחות עצמו. לא לקח מהסוכנות.

ש: את אמרת לי שאנשי הסוכנות שם בתורכיה רצו לתת לו את מחיר כרטיסי הנסיעה והוא אמר שהוא לא מוכן.

ת: הוא לא היה מוכן מפני שהיה לו כסף והוא הציע שיתנו את זה לצה"ל במקום לתת לאנשים שיש להם כסף בכיס.

ש: אני מבין ששאר המשפחה מגיעים גם כן לארץ.

ת: אחרי שאח שלי עזב לביירות היה לו [לאבא] משבר קשה מאוד להישאר בלי הבן שלו [שאמור]

לתמוך בו בעתיד. הוא כבר היה בן אדם מבוגר בן שבעים. אז הוא בא לביירות, ישב זמן קצר, אחרי זה

טס לאיטליה, לא היתה בעיה [להגיע] מביירות לאיטליה, מאיטליה הסוכנות הדריכה אותו

ש: מתי?

ת: אחרי מלחמת ששת הימים.

ש: גם כן בשנות השבעים?

ת: לפני '70. '69 נגיד.

ש: זאת אומרת הוא הגיע מדמשק לביירות

ת: בביירות הוא נשאר איזה שנה שנתיים, לא זוכרת בדיוק. אחר כך הבן אלבר רצה גם כן לעלות לילדים

שלו שהיו פה והתחתנו בינתיים. אז הוא אמר – אבא, תקדים אתה.

ש: למה הוא עלה דרך איטליה ולא דרך תורכיה כמו כולם?

ת: לא יכולה להגיד לך. אולי עשה חשבון מבחינה בטחונית, שלא ייתפס. הוא נסע דרך איטליה. מאיטליה

טילפן הנה לארץ.

ש: לאן באיטליה את יודעת?

ת: לא.

ש: איפה קיבלו אותו? את אמרת שבאיטליה קיבלו אותו אנשי סוכנות.

ת: לא יודעת. את זה אני לא יכולה להגיד לך.

ש: בכל אופן מאיטליה הוא ...

ת: מאיטליה הוא נשלח לישראל.

ש: כעולה חדש?

ת: כן.

ש: היו איתו עוד אנשים יהודים?

ת: לא יודעת.

ש: השאלה שלי היא, את אומרת שבביירות הם הסתדרו. הם קיבלו תעודות, פספורטים של לבנונים?

ת: כן. הם היו אזרחים.

ש: אזרחים לבנונים?

ת: כן.

ש: איך הם השיגו את הפספורטים?

ת: לא יודעת.

ש: אני יודע שממשלת לבנון עשתה קצת בעיות לגבי יהודים מדמשק, מסוריה?

ת: כן? עשתה בעיות?

ש: כן, היו בעיות. אבל את לא יודעת איך הם קיבלו?

ת: לא. הם חיו שם הרבה שנים.

ש: והיו להם פספורטים לבנונים?

ת: כן. הם היו אזרחים לבנונים. יכול להיות שעד היום יש להם. הבנות נשואות פה בארץ, הבן נשוי. הם

כולם מסודרים יפה. אבל הם אף פעם לא ביקשו תמיכה מהממשלה. [הכל] בזכות הסורים. את מי שלא

תשאל, איך להגיד לך, מאיזה מוצא אתה סליחה?

ש: תימני.

ת: בסדר. אתה שייך לאלה שהם בסדר. יש כאלה שאף פעם לא מרוצים. אלה לא הסורים. משנוררים וזה.

תמיד תיתן להם והם לא יתנו. אלה לא הסורים. אף פעם לא תשמע, גם בעיתונות, על אנשים שרוצחים או

הורגים. לא בגלל זה שאני, אני גאה שאני סורית. בגלל המוסר שלנו. לא תמצא. בדמשק אני עברתי

ברחוב, אף פעם לא עמד אחד וביקש נדבות. לא ראיתי. לא ידעתי מה זה. כשבאתי ארצה לא ידעתי מה זה

הבן אדם הזה שעומד שם. הם גם לא יבכו שאין להם גם אם יש להם מעט מאוד.

ש: יש כבוד מה שנקרא.

ת: יש כבוד והם מתביישים בזה שמישהו עני. הוא לא יגיד. את זה אתה מקליט גם כן?

ש: כן. אל תתביישי.

ת: זה סתם שוחחתי איתך. בבית הכנסת בדמשק היו כמה אנשים שהתרימו ממי שהיה מצבו טוב. אפילו

שלא היה לנו, היה לנו מעט, לא היה הרבה. על אבא עברו ימים קשים מאוד עם המוות. שני ילדים ואשה

צעירה. כל הילדים נשארו בלי אמא, יתומים. אף פעם לא אמר שאין לו. אם בא משהו, בסתר, הוא לא

עושה רוח, לא מדבר על זה שהוא אוסף לעניים. אפילו שתי לירות היה נותן. [היה אומר] – אל תשלחו

את הבן אדם הזה בחזרה [בידיים ריקות]. תנו לי אותו, אפילו שיש לי שני גרוש אני אתן לו. מה הם עשו?

לא חילקו בפרהסיה במשפחות. כשאתה באת להתפלל שם, הארגון הזה נתן בסתר. אוכל למשל, היו

מבשלים יותר אצלנו בבית. למה? אבא היה אומר לי – רחל בואי, קחי את זה ואת זה, אל תספרי לאף

אחד לאן את הולכת. היה מסדר לי בסל ומכסה את הכל. את זה אני זוכרת.

ש: היית הולכת למשפחה?

ת: לא. לבית הכנסת. שם היה חדר האוכל. מי שרצה לאכול שם היה אוכל. מי שרצה לקחת את האוכל הביתה כי לא היה לו [לקח] בסתר. אף אחד לא דיבר. אף אחד לא ידע. אבא שלי היה אומר לי – אל תגידי שום דבר כשאת הולכת עם הסל הזה. לא ידעו מי קיבל את התרומות. היו מסודרים. גם היום בתל-אביב אנשים עובדים על זה.

ש: את יודעת אישית?

ת: הארגון הזה ... אל גיסי, הוא גיסי במקרה.

ש: ועד יהודי דמשק.

ת: כן. הם מביאים תרומות, מקבלים זאת אומרת, והם נותנים מלגות לתלמידים כמוך.

ש: אבל את מדברת על השנים האחרונות. על אילו שנים את מדברת? שנות החמישים והששים?

ת: אפילו לפני עשרים שנה. מה שאני זוכרת, כן? לא שהייתי ...

ש: אני רוצה לחזור אליך. אחרי שקיבלת את דלקת הריאות שלך ושכבת ברמב"ם, חזרת לחולתה. מה את עושה בחולתה?

ת: שלחו אותי למשל לקורס ב[מוסד החינוכי ללימודי חקלאות] קלמניה שליד כפר סבא, רמת הכובש. באזור הזה.

ש: בקיבוץ?

ת: לא בקיבוץ.

ש: קורס למטפלות?

ת: לא. היה קורס לצעירים מהקיבוצים שהם למדו על היסטוריה יהודית, לימודים גבוהים, כל מיני. היה יובל ציזלינג מקיבוץ עין חרוד, הבן של אהרן ציזלינג. הוא צריך להיות בגילי. רצו שמישהו יבשל, יהיה אקונום יותר נכון. אני לא בישלתי, הייתי אקונומית. הביאו בחור נחמד

ש: כל מיני קורסים משקיים?

ת: לא. עיוניים. היו מלח הארץ שם בקורסים האלה. הם הציעו שרחל תשתתף בזה וגם תהיה אקונומית. אני אפילו לא ידעתי מה זה אקונומית. הלכתי למישהו לשאול מה זה אקונומית, מה עושים עם המילה הזאת, מה עושים לי? אמרו לי לקבוע תפריט מה יאכלו היום, לקנות את הפרודוקטים. הייתי נוסעת עם עגלה, בחור מרמת הכובש היה בא לקחת אותי. [הייתי] כמובן בחורה צעירה [והוא אמר לי] – תישארי פה, נתחתן. אמרתי לו שאני שייכת לחולתה. ברמת הכובש הייתי קונה להם את העוגות והלחם. היתה שם מאפיה גדולה.

ש: למדת את זה במסגרת הקורס?

ת: בתוך העבודה. נהייתי אקונומית טובה מאוד. ניהלתי את זה ולמדתי גם.

ש: וחזרת הנה לחולתה.

ת: עוד פעם נסעתי. פרצה מלחמת השחרור. בדיוק התחתנתי בספטמבר. היא פרצה במאי אחרי זה. היתה אספה כללית, קראו לי לשם ואמרו לי שמכיוון שיש לי נסיון באקונומיה אני אהיה חיילת בראש פנה לנהל את המטבח של הקצונה. היה יגאל אלון וכל הגדולים האלה שישבו שם ועשו את תכניות המלחמה.

ש: בראש פנה היה מחנה צבאי?

ת: עד היום יש משטרה שם.

ש: המחנה הצבאי שם איפה שהמשטרה.

ת: גרתי שם. היתה עוד אחת שלקחתי אותה מפה לבשל. לא ידעתי מה זה לבשל, מה זה לעשות, מה לקנות.

ש: תוך כדי הניסיון אני מבין שזה הסתדר.

ת: זו היתה תקופה מאוד יפה. בלילה היו קוראים לי, בתוך המשטרה היה שם מרתף. פעם אמרתי לשוטר שם – אתה יודע מה יש למטה? – לא, מה יש למטה? – בוא, תסתכל במשטרה, תפתח את הדלת הזאת והזאת בפניה הזאת והזאת, תמצא שם מרתף עינויים כי בלילה היו קוראים לרחל ומראיינים את השבויים. אני הייתי ביניהם, בין אלה שישבו ורשמתי. חקרנו אותם. זו היתה העבודה, עד ארבע בבוקר. אבל זו היתה תקופה שעד היום לא אשכח.

ש: אני מתאר לעצמי. את יודעת שלחולתה הגיעו במהלך השנים אחר כך יהודים מסוריה, בני נוער בעיקר, לחברות נוער, נכון. ביקשו ממך לטפל בהם או להתעסק איתם, להדריך אותם?

ת: בשנות החמישים הייתי בהיריון כבר, ביקשו ממני להיות מטפלת של קבוצה שבאה הנה לחולתה.

ש: היו ביניהם גם סורים?

ת: כן.

ש: כמה?

ת: לא יודעת. בינתיים עזבו. יש פה בודדים.

ש: בתיה היא חלק מהם?

ת: בתיה סימנטוב.

ש: היא גם כן חלק מהם?

ת: אתה מכיר אותה?

ש: כן. ישבתי איתה. את היית ממונה על לטפל בסורים דוקא?

ת: כן. בקבוצה של חברת הנוער, ככה קראו לזה. אבל לצערי אז בדיוק הרגשתי לא טוב בהיריון ואסרו עלי לעבוד, שכבתי. נתנו את העבודה למישהי אחרת.

ש: לא סורית.

ת: לא. הם היו באים לבקר אותי תמיד ובוכים ... ילדים קטנים. הם היו בני 13, 14, משהו כזה – רחל, בואי לעבוד איתנו, אנחנו לא רוצים את זאתי, היא בכלל לא יודעת ערבית.

ש: את הפכת להיות האם המאמצת שלהם?

ת: כן. הם מאוד נקשרו אלי. הבטחתי להם שאני אחזור כשאני אלד, אבל כמובן לא חזרתי. עבדתי תמיד עם ילדים.

ש: כן. לאחר מכן, בשנות הששים והשבעים, היה לך קשר עם הוועד של יהודי סוריה, עם קלאש? עם הוועד הזה בתל-אביב, את יודעת.

ת: רפאל ארזי הוא גיסי, אז אני יודעת ממנו למי נתנו. הם תמיד משתתפים, מדברים למי מגיעה מלגה.

ש: את נעזרת בהם? לבנות שלך, לילדים?

ת: אף פעם לא. היו כאלה. מוסא נדמה לי נעזר בהם לבן אחד שלו או שניים. אחד אני יודעת בטוח שהוא למד. אבל הוא נתן מעצמו עזרה בחזרה, זה בטח מוסא אמר לך.

ש: כן. הבן שלו.

ת: כן. הוא עד היום מתנדב במחשבים נדמה לי, כי הוא למד על חשבונם.

ש: באוניברסיטה?

ת: כן. חוקר. הוא עושה להם את כל הרישומים, כל ההכנסות.

ש: מנהל חשבונות?

ת: כן. הוא עוזר להם. אני יודעת שהרבה זמן הוא עשה את זה. [לא יודעת] אם עד היום.

ש: הבן עיברת את השם שלו?

ת: יכול להיות. קוראים לו נבון או משהו כזה.

ש: יוסי נבון קוראים לו היום?

ת: כן.

ש: יש עוד משהו שהיית רוצה לספר לי, להגיד לי, בנושא של הקליטה? אולי קושי מיוחד? החברים פה במשק קצת לעגו למבטא הסורי שלך, לערבית שלך?

ת: לא. איתי אישית, קשה להגיד לבן אדם להלל את עצמו, זה לא נעים, אבל אני לא נתתי להם לחשוב שאני פחות מהגרמנים או מהאשכנזים. אני תמיד הרגשתי שאני לא נתתי להוריד...

ש: את הראש.

ת: ... לזה. אני חושבת שהסורים יש להם מעלות כאלה שאפשר להתגאות בהן ואני בהחלט גאה שאני מהעדה הזאת שלא מושיטה [פושטת] יד ולא מתלוננת על הממשלה ולא בוכה. אנשים פשוטים, לא גנבים ולא, אני לא שמעתי על רוצחים וגנבים שאמרו שהם מסוריה.

ש: אני מבין ששמרת על קשרים, אבל בבית פה, כשהתחתנת וגם [הקמת] משפחה, השארת משהו דמשקאי?

ת: כן.

ש: במה זה בא לידי בטוי?

ת: האוכל הוא בסגנון סורי. הילדים תמיד רצו להיות אצלי בבית, יותר מאשר בקיבוץ. הבן שלי מתל-אביב, כשהוא בא היום הנה [אומר] – אמא, אני לא אוכל בחדר האוכל, אני רוצה את האוכל של אמא. אני בא הנה, אני רוצה להישאר עם המשפחה.

ש: זאת אומרת כל השנים שחיית פה בקיבוץ בישראל אוכל סורי?

ת: אני השתדלתי כמה ש... היום זה כבר חפשי בבית תמיד. הכל מתנהל בבית. אבל בהחלט אפשר להגיד שהקפה בבית הוא קפה סורי, הסגנון הוא לכבד את [המסורת]. אני מקווה שישמרו את זה גם אחריי. יונה בעלי ז"ל למד מאיתנו, הוא היה תמיד אומר שהוא לומד ממני דברים בהחלט יפים, יותר יפים מאשר מנהגים של אירופאים. הוא תמיד היה אומר שהוא בהחלט מעריך את זה.

ש: את הילדים שלך את ניסית ללמד את השפה הערבית גם?

ת: לא. את הבן ניסיתי כי היתה תקופה לפני הצבא שהוא היה חולה בצהבת וניסיתי. הוא לא כל כך רצה. היום הוא אומר שהוא עשה משגה אחד שכשהוא שכב כמה חודשים הוא לא למד את זה [למרות] שאמא רצתה ללמד אותו. אבל בהחלט הם ילדים שיש להם מנהגים. לכבד את הזולת. אם אוכלים ומישהו נכנס, אין דבר כזה שלא מזמינים אותו לאכול איתנו, לשבת איתנו, לעזור לו במשהו.

ש: את ניסית כל הזמן לחנך אותם לפי המנטליות הדמשקאית?

ת: כן, שלי. בהחלט. ניסיתי ואני מקווה שהצלחתי. הם באמת פתוחים לאורחים ולאנשים ... עוזרים, משתדלים לעזור אחד לשני. בהחלט בסדר.

ש: עוד שתי שאלות קטנות. את אמרת שפה במשק אתם הסורים הרגשתם קירבה זה לזה. איך זה בא לידי ביטוי? במה?

ת: אם מישהו נגיד צריך משהו, אז זה יותר קל לפנות, אני צריכה איזה שהוא סידור אז אני פונה לבתיה. זה טבעי מפני שאני מרגישה שהיא שייכת לחמולה הזאת.

ש: אתם הרגשתם כולכם חמולה? בתיה סימנטוב וחצבאני

ת: ואליהו כהן שהיה ושלמה ג'עמור בזמנו, הוא נפל במלחמת השחרור.

ש: ויבו מוסא?

ת: כן, עד היום. אני מרגישה איזה שהוא קשר באיזה מקום. יותר ממה שבן אדם

ש: אחר, מעדה אחרת.

ת: למרות שאני לא מעדיפה אחד על השני, אני לא מעליהם והם לא מעלי, האשכנזים. לא ידעתי אף פעם מה זה אשכנזים.

ש: לפני שהגעת ארצה.

ת: רק בשנים האחרונות שהעדה המרוקאית מרגישה שהיא מקופחת. לא תפסתי מה הסיפור. אמרו לי שאלה מזרחיים ואלה אשכנזים. אני לא ידעתי מה זה המושג הזה. כשהתחנתי עם יונה לא ידעתי שהוא ממוצא אירופאי ואני ממוצא מזרחי. לא שיחק אצלי. בכלל לא ידעתי מה זה.

ש: אתם הייתם נפגשים יחד? הייתם עושים ערבים יחד?

ת: לא. אבל אם אני באה לאכול בחדר האוכל ואני רואה שבתיה שם או אליהו כהן בזמנו או אלגרה, ברור שאני יושבת דוקא בשולחן הזה, כי אנחנו יכולים להחליף פעם מילה בערבית או בדיחה ולצחוק קצת. אז זה נשאר.

ש: את הזכרת לי שבתל-אביב, יש כאן מישהו בקיבוץ בשם חצבאני.

ת: אליהו חצבאני. הוא בא עם בתיה.

ש: בעלית הנוער?

ת: כן. כשהיא באה לחולתה היא היתה פה שלוש שנים ואחר כך הם הלכו לצבא וחזרו לשבת, חזרו להיות חברים בחולתה.

ש: מה את אמרת שאבא שלו היה עושה?

ת: לא אבא שלו. בן דודי שלומי שגר בחולתה, אבא שלו, ברוך חלבי ז"ל, הוא איננו היום, גם האשה כבר נפטרה. אשתו, אמא שלי ואמא שלה אחיות. אנחנו בנות דודה. שלומי אומץ בחולתה. הוא בא בגיל 13,

אחרי בר מצווה, הוא רצה לחיות בחולתה. היום הוא כבר איש גדול, הוא יליד 43'. יש לו משפחה יפה בחולתה. יש לו ילדים נחמדים ואשה. אבא שלו היה איש פעיל בתל-אביב הרבה שנים.

ש: מה שם אביו?

ת: ברוך חלבי.

ש: מה הוא היה עושה?

ת: הוא היה בזמנו, אחרי שיצא לפנסיה, הוא הספיק לצאת לפנסיה

ש: באילו שנים פחות או יותר?

ת: הוא נפטר לפני 12 שנה כבר. היום הוא צריך כבר, הוא היה פקיד ממשלתי גבוה בארגון ברחובות.

הוא תרם הרבה לעדה הסורית. במה הוא תרם? הם התקשרו לדעת איזה משרד יעשה להם את זה ואת זה.

ש: את מדברת על העולים שהגיעו?

ת: כן. הרבה.

ש: באילו שנים?

ת: כל זמן שהוא חי. הם היו באים אליו הביתה.

ש: הביתה לרחובות?

ת: לא, הוא גר בתל-אביב.

ש: איפה?

ת: בחולון. בקראוזה. היה מקבל אותם בבית שלו. היה כותב להם מכתבים, עוזר להם להסתדר. מתייעצים

איתו על כל מיני ענינים. הוא היה מהוועד הזה שדאגו לעולי סוריה. לכסף שקיבלו ללימודים. הוא היה

אחד המארגנים הראשיים.

ש: אחד הפעילים הראשיים?

ת: כן, מאוד.

ש: הוא דמקשאי במוצאו?

ת: כן. הילדים נולדו בארץ. אבל הוא ואשתו שושנה הם באו לארץ בשנות הארבעים. לפני זה אפילו. הבן

הבכור שלו נולד ב-43'. יש להם עוד שניים. הם שלושה ילדים. אבל האבא היה אישיות ממש. הוא עזר

הרבה בהתנדבות. היה מסדר להם הרבה סידורים למשרדים.

ש: כותב להם מכתבים.

ת: היו מתייעצים איתו איך להשיג את זה, איך לשכור דירה, איך התנאים. הוא היה מסדר להם את

הענינים. משהו לא נורמלי. בעזרה שלו הוא הרבה עזר ליהודי סוריה להסתדר.

ש: איך את יודעת את זה?

ת: הוא קרוב שלי.

ש: ראית אותו בפעולה?

ת: כן. אשתו שאיננה עכשיו כבר, נפטרה לפני שנתיים, שושנה לניאדו קראו לה. הם התחתנו בשנות

הארבעים. אמרתי לך, אמא של אשתו שבאה ואמא שלי אחיות. הדודה שלי גידלה אותנו, טיפלה בנו

כשאמא נפטרה. אז הם בשבילי מאוד מאוד קרובים.

ש: ידעת את זה ממנה את כל הפרטים האלה?

ת: אני ראיתי. הייתי אצלם בבית כמו בת בית.

ש: בחולון? כשהיית בביקורים?

ת: כן. לפני זה הם גרו בתל-אביב, בלווינסקי.

ש: בלווינסקי היו הרבה סורים, נכון?

ת: כן. אבל הוא היה ממש אישיות. זו היתה אבדה לעדה שהוא נפטר. הם מאוד ... הוא היה איש מאוד

רציני. הוא לא היה דתי אבל מסורתי. הוא כיבד את הדת, הוא גידל משפחה יפה.

ש: נחמדה התוספת הזאת.

ת: תודה.

ש: אני רוצה להודות לך על הראיון שנתת לי. הרבה בריאות. הרבה שמחת חיים.

ת: תודה רבה לך. אני מקווה שעזרתי לך. אני מקווה לראות את

ש: את העבודה. בעזרת השם.

ת: שאקרא אותה לפחות.

ש: זה יקח עוד זמן אבל אני אשתדל. תודה.